

Ибрагимов К.Ж., Маматова С.К.

ВРЕМЕНА ЖУСУПА БАЛАСАГЫНА

Ибрагимов К.Ж., Маматова С.К.

ЖУСУП БАЛАСАГЫНДЫН ЗАМАНЫ

УДК: 94(574):378.47

Ж. Баласагундын замандагы тарыхый абалды сыпаттайт.

Исследование исторического периода во времена Ж. Баласагуни.

The condition of J. Balasagyns historical generation is pointed ture.

Жусуп Баласаган көп илимдерди өздөштүргөн, акыл маданиятынын негизинде элди кантип коргон, асырап. Башкаруу жөнүндө «Кутадгу билиг» - Кут билим асыл эмгегин жазган. Ал эмгекти байыркы кыргыз, түрк тилинде 1069 -1070-жылдары жазган. Аны Табагач ханына тартуулаган. Анын эмгегинин баалуулугун баалап окумуштууга «Хас - хажип» наамын берген. Ошондуктан «Хас - хажип» Жусуп Баласагын наамы менен дүйнө маданиятына белгилүү болуп өз салымын кошкон. Фердосонун «Шахнама» чыгармасына мазмунун жагынан бири - бирине жакындашып кетет. Окумуштуунун кайра жаралуу илиминдеги акыл таануу дүйнөсү:

Жусуп Баласагындын «Кутадгу билиг» - кут билим Чыгыш, Түштүк, Батыш өлкөлөрүндө «Мамлекет башкаруу» эрежелери, «Кут илим», «Падышага жол көрсөткүч», «Башкаруунун чырагы», «Шамшы» ж.б. наамдар менен белгилүү болгон. Ал эмгеги ааламда адам коомун, ашкарууда күн турмуш, ай турмуш, акылдуулук, аруулук, тууралык, чындык, ырайымчылык, чындык багытында элди акыл маданияты аркылуу башкаруунун дүйнөлүк башкаруу маданияты энциклопедиялык булагы жана шам чырагы болгон.

Айткым келди, о акылман, сөз жайын, окуу, билим пайдасынан баштайын.

Окуу – түндө, алдындагы шам чырак, билим алсаң маңдай ачык жаркырап.

Жусуп Баласагын «Кутту билим» дастанында окуу менен билимдин пайдасы жана өзгөчөлүктөрү жөнүндө мындай дейт:

Окуу - билим көп нерсеге жеткирет, бул экөөнөн урмат - сыйды көп көрөт.

Жеткирди миң - миңдеген ачылышка - сага даңк күчү - урмат сага!

О, билимдүү! Ачууна сен жеңдирбе! - О, акылдуу! - Сыймыгыңды бүлдүрбө!

Окуу болсо - билим үчүн жол салат, билим болсо - ишти көзүн ал табат.

Билимдүүгө окуу-кийим, аш болот, билимсиздер - ушак менен дос болот!

Ар кандай тарыхый инсан өз доорунун чүрпөсү экендиги белгилүү. Демек, анны билүү үчүн асыресе ал жашаган мезгилге, коомго кайрылуу өтө зарыл. Ушул өнүгтөн алып караганда Жусуп Баласагындын өмүрү, чыгармачылыгы тарыхыбыздагы кыйла кызыктуу манилүү учурларга туш келет.

Х кылымдын 90-жылдарында Чыгыш Түркстан, Жети Суу жерлеринде Караханд мамлекети пайда болгон. Х кылымдын аяк чендеринде Караханид мамлекетине, түштүктөн Термез жана Жаркенттен Балхашка чейин, чыгыштан Кучардан Сыр дарыя жана Амур дарыянын ортоёку агымдарына чейин жана Отрар, Бухара шаарларын калкалаган. Караханид мамлекетинин түзүлүшү тогуз огуз (тогуз уйгур) уруулары катышып, булардын ичинен бөтөнчө карлуктар, чигилдер жана ягмалар башкы ролду ойногондугу малым. Караханиддердин бийлигин негиздөөчүсүнүн өзү ягма уруусунан чыккан. Ал эми мамлекеттин аталышы биринчи хан Абдулкерим Сатук Карахандын ысмы менен байланышкан. Мамлекеттин башында адата Тамгач хан (хандын ханы) олтуруп калгандарга толук бийлик жүргүзгөн. Караханид мамлекети ар түрдүү өлчөмдөгү жана маанидеги ээликтерге, энчиликтерге бөлүнүп, аларды Караханиддердин уругунан чыккандар - илик хандар башкарып турган Бара-бара андай жагдай борбордук бийликтин бошондошуна алып келген. Муну мамлекеттин борбору Кашкар, Баласын, Өзгөн, Ош, Ноокат ж.б. X-XI кылымдарда Орто Азия жана Чыгыш Түркстанда феодалдык мамилелер өтө күчтүү өнүктү. Мында асыресе феодалдык өндүрүштүк мамилелер өндүргүч күчтөргө күчтүү таасир бергендик байкалат. Маселен, мындай жагдайды кол өнөрчүлүктүн айыл чарбачылынын, соданын жакшы жолго коюлган. Шаардык турмуш сода азары өзүнчө мааниге ээ болуп кеңейтип, феодалдык сыйлыктар, тартуулар, илимий акыл таануу даражадагы наам берүүлөр күчөгөн.

Караханиддердин тушунда феодалдык жер ээликтердин манкүлү жердин бөлүктөрүн шарттуу түрдө тартуулап, ыраа көрүп туруу эсептелген. Кийинчерээк жерден акыл таануу жана башкаруу укугу кыргыз, карлук, уйгур, түрк элдери менен мамлекеттик деңгээлде байланышкан. Караханид мамлекетинин аймагынан Кытайдан Батыш Европага байыркы Жибек жолу өткөндүктөн, мунун шарапты менен мамлекет аралык сода-сатык да өнүгүп, ар түрдүү элдердин ортосундагы рухий байлактарды алмашуу ишмердүүлүгү да өнүккөн. Х - кылымдын орто чендеринде Караханид мамлекетинин элдеринин арасына мусулман дини тарай баштайт. Биздин эранын хун доорун башчысы Огур хан ислам динин биринчи болуп жайылта баштаган. Андан соң Сутук Тегин кабыл алат. Андан соң Сутук Бугра Карахан Абдул Керим наамы менен аталган. Ошол учурдан баштап мусулман дини күч алат. Ал жалаң гана калың элдин дини болгон. Жалпы элдин дүйнөгө көз караштарынын өз алдынча формасына, тарыхый жана маданий өнүгүүнүн саясий идеологиясына айланат. Бизге белгилүү болгондой мусулманчылык

өзүнө жалаң эле ишенүүнү камтыбайт. Анын негизинде ага байланышкан акыл таануу дүйнөсүнүн философиялык көз караштар, коомдук саясий, этикалык жана эстетикалык рух дөөлөтүнө кызмат кылган. Ошондуктан ислам элдеринин саясий жана социалдык, рухий турмушунун, тиричилигин жана жашоонун көптөгөн жактарын аныктап, алардын башкаруу жоопкерчилигине акыл таануу аркылуу кызматта болгон. Бул жагдайлар коомдук өнүгүүнүн көп жагына өз таасирин тийгизген. Алсак, антиканын илимий жана философиялык мурастарын өздөштүрүү да ушул кырдаалга ыңгайланууга тура келген. Белшилеп коюу керек: араб тилинин (фарсы тили сыяктуу эле) жалпы, бирдей болушу Караханид мамлекетинде жалаң эле динде жана илимде акыл таануу философиясында да манилүү болгон. Орто кылымдарда Чыгышта араб тили – окумуштуулардын, фарсы тили - акындардын, түрк тили - жоокерлердин тили катары кеңири тараган. Жусуп Баласагын, Махмуд Кашгари, Алишер Новаи өз чыгармаларында кыргыз, карлук, уйгур, түрк элдеринин тили араб жана фарсы тилдеринен кем калбай тургандыгын далилдешкен. Кыргыз - түрк тилдеринин өзү жашаган мезгилинде баалуу мааниси жөнүндө айтылган. Ага байланыштуу Махмуд Кашгари жазган: «Түрк тилдери араб тили менен байгеге кошкон эки аттай бирдей келе жатат» (М.Кашкари, 1981. 5-6). Анткени мезгил араб тили Караханид мамлекетинин элдеринин жалпы идеялык жана дүйнөгө көз караштык салттарынын калыптанышына чоң таасир көрсөттү. Мусулманчылыкты кабы алуу түрк элдеринин, анын ичинде кыргыз, уйгурлардын маданиятынын, илиминин жана прогрессивдүү коомдук - философиялык ойлорунун өнүгүшүнө жаңы мезгил ачты. Араб, фарсы маданиятынын жагымдуу таасири менен, жалпы эле араб маданиятынын негизинде байыркы гректик коомдук - философиялык ойлордун киришк, элдин өзүнүн алдыңкы салттарга ээ болушу аркылуу уйгур акындарынын жана ойчулдарынын мажес материалисттик жака стихи-ялык диалектикалык көз караштары калыптанды. Өзүн социалдык - саясий жана идеялык мазмуку боюнча бул учур Орто Азиялык акыл таануу рухий маданиятынын жаралуусу аталып калды. Бул негиздерде табиятка так астрология, философия жана коомдук илимдер, искусство жана адабият, айрыкча поэзия чоң ийгиликтерге жетишкен. Жогору аталган билим, илим тармактарына Мухаммад Фергани, Аль - Хорезми, Абу Райкан Беруни, Аль - Фараби, Абу Али бн Сина, Омар Хайям, Жусуп Баласагын, Махмуд Кашгари, Алише Навои ири салымдарды кошушкан. Алардын чыгармачылыгында акыл таануунун жаңы идеялар кеңири орун алган. Диний рухий таануу билими идеялогия күчөп, суфизм жана исмаилизм сыяктуу заманына пайдалуу агымдар пайда боло баштаган. Ар түрдүү илимдердин мындай ийгиликтери барыдан мурда уйгурлардын алдыңкы коомдук - философиялык акыл таануу пикир, ойлорунун өнүгүшүнө ыңгайлуу шарттарды түздү. Маданий илимдин тармактарынын өнүгүшү мамлекетинин көптөгөн ойчулдары, окумуштуулары жана акындары ошол мезгилдеги Араб халифатынын борбору болгон Багдаддын билим, илим маданий

ишмерлери менен бекем катнашты жолго коюшкан. Абу Наср Аль-Фараби, Махмуд Кашгари, Ал Беруни, Ж. Баласагун ж.б. халифаттын көрүнүктүү окумуштуулары, адабият жана искусство ишмерлери менен биргелешип чыгыш акыл таануунун булагын түзүшкөн. Алар Европа өлкөлөрүнүн билимин, илимин өнүктүрүүгө улак катары кызмат кылган.

Байыркы түрк орто кылымда илим, маданият, адабият жана искусство бөтөнчө өнүккөн. Мамлекеттин баш калаасы - саясий экономикалык, жана маданият борбор болуп калган. Орто кылымдын башталышында Кашкарда илим жана аданият кеңири кулач жайган, билимдин математика, астрономия, медицина, философия, логика ж.б. тармактары ири ийгиликтерге жетишкен. Баласагын Кашкар Өзгөн, Ош шаары жогорку жана терең билим алуунун негизги очогуна айланган. Ал, шаарларда атайын окуу жайлар «Мадрасаи сажида» («Окуп үйрөтүүчү медреседе») ошол мезгилдеги көрүнүктүү окумуштуулар эгектенген. Маданияттын көптөгөн ишмерлери дал ушул медреседен таалим-тарбия алып чыгышкан. Медреседе илимдин көп тармагы укук, табият таануу багытындагы сабактар менен катар медицина да окутулган. Шерхи Энкунун – мыйзамдын түшүндүрүү, Зияул кулуб - жүрөктүк нурланышы. Кашкар, Барсыкан, Ош, Өзгөн медресесинде улук мударис кызматын аткарган. Махмуд Кашгари өзүнүн «Түрк тилдеринин сөздүгү» аттуу чыгармасында Хусаин ибн Халапты устаты, таалимчиси катары терең урматтагандыгын эскерет. Ошентип, шаарда табият, так илимдер менен эмгектенген окумуштууларга катарлаш ирк окумуштуу - коом таанытуучулар, көрүнүктүү акындар жана искусство ишмерлери да көп шаарларды топтолгондугу малым. Тарых илимине байланыштуу «Кашкардын тарыхынын» автору Абдужаппар Кашгари ири иликтөөчү өз эм-гектерин жазгак. Көптөгөн окумуштуулар тарых, дин илими, укук таануу, адабият тану, тил илими ж.б. тармактар боюнча кызыктуу изилдөөлөрдү жүргүзүшкөн. Ошол мезгилдерде байыркы, орто кылымда Ош, Өзгөн, Новкат, Кашкар, жалпы эле кыргыз - түрк элдеринин маданий борборуна айланып калган. Муну көптөгөн тарыхый даректерден байкоого болот. Байыркы, орто кылымда социалдык-философиялык, этикалык жана эстетикалык ой-пикирлерди жазма адабиятынын орчундуу үлгүлөрү жаратылган. Маселен, Аль-Фарабинин белгилүү чыгармалары, М.Кашкаринин «Диван лугат-ат түрк», Ж.Баласагындын «Кутадгу билиг», Ахмад Югнактын «Чындыктын шарапаты» («Дары истини») ж.б. айкын күбө. Булардын бардыгы өткөндүн көөнөрбөс мурасы катары кийинки муундарга үлгүлүү кызмат кыла берет. Жусуп Баласагындын «Кут билими» түгөнгүс рухий кенч бүткүл дүйкө акыл таануу маданиятына булак (Жумаев Ю.Д., М., 1994.).

Жусуп Баласагын - XI - кылымда (болжол менен 1018-1086-жылдарда) Кыргыз Республикасынын азыркы Токмок шаарынын түштүк тарабындагы (Баласагын шаарында) Күз Ордо Бурана мунарасынын аймагында жарык дүйнөгө келген. Улуу ойчул тууралуу өмүр баянында маалыматтар баалуу. Анын өмүрү чыгармачылыгы жөнүндө акыл таануу билим, илиминин натыйжасы «Кут билим»

поэмасы саналат. Бул чыгармасын акын 1069 -1070 - жылдарда Кашкар шаарында жазып бүтүргөн. Поэманын II бабында эскерткендей муну жүзөгө ашыруу анын улгайган чагына (Нарынбаев А. 2002,10.): Карып калдым, элүүдө менин жашым, кап-кара кузгун эле, аккуу башым.

Жусуп Баласагындын «Кутадгу билиги» көп жолу басылып, көп тилдерге которулган. Алардын айрымдарына эле токтолгон, Түрк лингвистикалык коому 1942-1943-жылдары поэманын үч кол жазмасын фексималдык басып чыгарууну ишке ашырган. 1971-жылы өзбек окумуштуусу Коюм Каримов азыркы уйгур адабий тилинин фонетикасынын негизинде транскрипцияда «Кутадгу билигди» жарыялады. 1983-жылы филолог окумуштуу С.Н. Иванов академик А.Н. Кононовдун редакциялоосу астында Москвада поэманы орус тилинде «Благодатное знание» деген ат менен басып чыгарган (Кононов А.Н., М., 1983). 1984-жылы азыркы уйгур тилинде Пекинде жарыкка чыккан поэманын котормосуна текстин түп нускасынын латын арибинде берилиши өтө көңүл бурарлык. Муну Синьцзяндык Мамтимин Юсуп, Абдүшүкүр Турду, Абдурехим Өткүр жана Лю Зашяв деген авторлор тобу Хамут Иминовдун редакциясы астында ишк ашырышып, бир топ зор эмгек жумшашкандыш көрүнүп турат (Нарынбаев А. - Б., 2001. 11.). Атактуу акындын поэмасы 1988-жылы Төлөгөн Козубековдун котормосунда «Кут алчу билим» деп, өзүнчө китеп болуп чыкты. Анын баш сөзүн академик Т.Сыдыкбеков жазган. Мында мурун да Жусуп Баласагындын поэмасынан үзүндүлөр кыргыз тилинде бир канча жолу жары-яланып келгендиг белгилүү. 1998-жылы «Кутадгу билиг» Кыргыз Республикасындагы уйгурлардын Ассоциациясынын президенти Илдан Габбасовдук спонсордини менен WALTER MAY тарабынан уйгур тилинен англис тилине которулуп, Москва шаарында басылып чыкты. Бул келтирилгендер, албетте «Кутадгу билигдин» башка тилдерге ко-торулушунун толук тизмеси эмес. Биз анын кээ бирлерине гана эске салдык. Жусуп Баласагындын поэмасына болгон зор кызыгуу аны изилдөө Г.Вамберинин, В.В. Радловдун, С.Е. Маловдун, Д.М. Насиловдун, К. Каримовдун, Р.Р. Араттын, А. Дильчардын ж.б. атактуу окумуштуулардын эмгектери кийин изилдөөчүлөргө акыл нускасына айланды.

Жусуп Баласагын атайын кутадгу билиг эмгегин Тавгач - Баграханга тартуулайт. Баграхан бул сыйга өзүнүн ыраазычылыгын билдирүү максатында ага хан ордосунун бүткүл илим башкаруу кызматчыларынын башчысы хас хапами наам ыйгарат. Бул наамды В.В. Бартольд Европадагы доордун жогорку билим даражасы катары караган. Түркологдордун арасында ушул кезге чейин Жусуп Баласагындын «Кутадгу билиг» поэмасынын тили боюнча бирдиктүү пикир жок. Маселен, В.В. Радлов, С.Е. Маловдун пикиринде поэманын тили уйгур тилине байланыштырган. Окумуштуулардын оюн уланта, Н.А.Баскаков, Э.Р. Тенишев аны караханид - уйгур тили катары далилдешет. Вахитжан Гупур, Аскар Хусаин Жусуптун булл чыгармасынын тилин байыркы уйгурларга жана карлуктарга таандык катары көрсөтүшөт.

Жусуп Баласагын өз мезгилинин таланттуу акыл таануу - ойчулу, жогорку билимдүү окумуштуу - энциклопедист болгон. Поэманын өзүндө эле укук, мамлекет, тарых философия, логика, этика, эстетика, социология, дин таануу жана педагогика, математика, астрономия, медицина ж.б. илимдердин маселелери терең талданат. Мында Жусуп илимдеги жаңы жетишкендиктерди пайдалануу менен бирге, Орто Азия жана Чыгыш Түркстан элдеринин маданий мурастарын ар тараптан өздөштүрүп, өзүнүн чыгармаларында акыл таануу дүйнөсү аркылуу билгичтик менен колдонгон. Орто кылымда араб халифатынын бийлиги Батышта Атлантика океанынан тартып Чыгышта Орто Азия жана Чыгыш Түркстанга чейин созулуп жаткандыгы малым. Бул жерлерде негизинен бир типтеги феодалдык - мамлекеттер орноп, өз бийликтерин жүргүзүп турушкан. Жер, сугат жана өндүрүштүн башка дыйкандардын жана кол өнөрчүлөрдүн жеке менчикке ыктаган эмгек куралдары пайдаланган. Коомдун рухий турмушунда ислам дини үстөмдүк кылган, рухий дөөлөттүү идеологиянын бардык формалары исламга баш ийип, анын таасиринде болгон. Бул учур Жусуп Баласагындын поэмасынан да байкалат. Чыгыш тил акыл таануу ойчулдарынын салтына ылайык ал өз чыгармасын «бүт асмандагыны жана жердегини жараткан» кудурети күчтүү теги жок Кудайды мактоо менен баштайт. Андан ары Му-хаммед пайгамбарды Алланын жердеги элчиси катары даёазалайт. «Кутадгу билиг» байыркы уйгур тилинде исламдын күчтүү таасиринде жазылган, аны үгүттөөдө биринчи ар бир инсандын милдети. Акындын философиялык, этикалык жана эстетикалык көз караштары диндин идеологиясына жана шариаттын моралдык - нравалык адеп - ахлактык талаптарына эриш - аркак келип турат.

Жусуп Баласагындын мезгили, чындыгында эле ислам дининин кулач жайышына тура келген. Коомдук саясий, социалдык жаиа философиялык ойлордун өнүгүшү Алламдын диндин көзөмөлүндө болгон. Учурдун укук, акыл таануу, философиялык, саясий - социалдык, этикалык, эстетикалык маселелерин талкулоо жана чечмелөө мусулман дининин чегинде гана аткарылган. Жусуп Бала-сагындын дүйнөгө көз карашын талдап, туура баа берүүдө асыресе ушул жагдайлар эске алынышы абзел. Маселен, анын ой-дүйнөсү бардык коомдук илимдердин негизинде ошол дордогу идеологиялык - диндик агымдардан алыс боло алган эмес. Мындай агымдар - суфизм, исмаилизм коомдук рухий турмушунда, Жусуп Баласагындын өмүрүндө да манилүү болгон. «Кутадгу билиг» поэмасында акыл таануунун булагы араб - ислам маданиятынын таасири көптөгөн кыргыз, карлук, уйгур, түрк элдерине кеңири таасир эткен. Анда кыргыз, карлук, уйгур, түрк элдеринин оозеки чы-гармалары, макал, лакаптары, учкул сөздөрү ж.б. кеңири пайдаланылган. Академик А.Н. Кононов: «Жусуп Баласагындын «Кутадгу билиг» поэмасы, адам турмушунун майнабын жана маанисин терең талдаган, адамдардын коомдогу жүрүш-туруш маданиятын жана милдеттери айкын аныкталган акыл таануунун чырагы философиялык чыгарма» деп жазган. «Кутадгу

билиг» дидактикалык мүнөздөгү, эпикалык чыгарма, ушул эле учурда мазмуну жана формасы боюнча саясий - социал-дык, философиялык жана поэтикалык туунду. Өзү жашаган доордун өзгөчөлүктөрүн, адамдардын ортосундагы нравалык - этикалык мамилелерди баарыдан мурда акыл таануу руху чагылдырган. Чыгармада Караханид мамлекетинин саясий - социалдык турмушу, маданияты, кеңири сүрөттөлгөн. Поэманын негизги каармандары нукурусунун керези катары кабыл алынган. Алардын турпаты аркылуу Жусуп өзүнүн акыл таануу, дүйнө таанымын, көз карашын чагылдырууга аракет кылат. Автор төрт каарманды бөлүп көрсөтөт, алар: Кунтууду - Адилеттиктин символу, увазир Айтолду - бакыттын символу, увазирдин уулу Огдульмиш - акыл эстүүлүктүн символу, Отурмуш - пейилдин символу. Жусуп негизги оюн, насаатын, идеялык курамын ушул төрт каармандын өз ара маектешүүлөрү аркылуу берет. Мында ал илимдин жана моралдык - этикалык мыкты сапаттардын жардамы менен коомду, мамлекетти жакшы башкаруу жөнүндөгү ойлорун, идеяларын алдыга коет, коомдук турмушта реформа жүргүзүү үчүн өз мезгилинин саясий - социалдык жана адеп ахлактык маселелерин козгойт.

Жусуп Баласагын тектүү жерден чыккан. Бирок ушуга карабастан ал Караханид доорундагы коомдун саясий - социалдык карама - каршылыктарын сарпталган коомдун бардык тармактары менен дин кызматчыларынын кемчиликтерин тартынбай ашкерелеген, эл массасын малчыларды жана кол өнөрчүлөрдү аеосуз эзип жаткадарды күнөөлөгөн. «Кутадгу билиг» композициялык жактан кызыктуу: эки кириш сөздөн турат, бирөө кара сөз түрүндө, экинчиси - ыр түрүндө поэманын ички курамы 85 баптан жана эрежелери түшүндүрүлөт, 6-11 баптарда тилдин касиети, жакшы иштин, окуунун жана билимдин пайдасы, баркы баяндалат. Билим менен таалимди дүйнөдөгү эн баа жеткис, зор байлык катары эсептейт. Акындын ою боюнча окуу - шам чырак, анын шарапаты менен адам бийик максатына жетет:

Билим - байлык, четин эмес, кыпынын, эң айлакер ууру алалбайт, мунум чын.

Поэманын сюжеттик бөлүгү 12-баптан башталат. Чыгарманын негизги мазмуну жогоруда келтирилген төрт каармандын өз ара маектеринен жана каттарынан (14-46-баптан) курулган. Конкреттүү алганда, 47-66-баптарда коомдун ар түрдүү катмарларынын кандайча алакада болу керектиги акыркы 67-85 баптарда мамлекетти башкаруу, жүрүш-туруш, тарбия, таалим маселелери, өмүрдүн кыскалыгы, түш көрүү ж.б. жагдайлар тууралуу сөз козголот. Биз «Кутадгу билигдин» качан жана кимдин таасири менен жазылгандыгын ачык билбейбиз. Ошентсе да поэма Караханид мамлекети күчөп турган мезгилде, анын начарлашына коркунуч тулуп турган учурларда жаралган деп болжоого болот. Анткени, ушул мезгилдерде ири феодалдардын ортосунда бийлик үчүн куралдуу күрөштөр күчөп, азыркыдай өкүмдарларды өлтүрүү, бийликти четтетүү үчүн тымызын уюшуулар орун алып, булар Караханид мамлекетинин бул азыркы мезгилдин келечеги пайдубалынын начарланышына кулашына коркунуч алып келген. Поэманын негизги идеясы да ушул коркунучтук алдын алуу, кыйроону эскертип

Жусуп Баласагын поэмасында азыркы замандын бийликти жоопкерчилик менен чындоого чакырык таштайт, муну жүзөгө ашыруу үчүн билимдин күчүнө жана социалдык адилеттикке таянуу керезин кийинки муундарга тартуулайт. Жусуп Баласагын 68 жашында (1086-жылдарда) дүйнөдөн кайтат. Аныга сөөгү Кашкар шаарынын түштүгүндөгү Пайнап деген жерге коюлган.

Адабияттар:

1. Баласагунский Юсуф. Благодатное знание - М., 1983. 507-б.
1. Жумабаев Ю.Д., Мамедов Ш.Ф. Этническая мысль в Средней Азии в IX - ХУвв. - М., 1974.
2. Кашкари М. Дивани лугат – ат-турк - Урумчу, 1981.1.-1,5-б.
3. Кононов А.Н. Поэма Баласагунский Юсуф Благодатное знание. - М., 1983
4. Наджип Э.Н. Исследование по истории тюркских языков VI-XIV вв. -М.: Наука 1989., 34- 35 - б.
5. Нарынбаев Жусуп Баласагын - чыгыштын чыгаан ойчулу. - Б., 2001.

Рецензент: к.философ.н., Жапаров Д.